

Elizabeta Ivičević*

AMERIČKA BORBA PROTIV TERORIZMA KAO OPRAVDANJE ZA PRIMJENU METODA IZNUĐIVANJA ISKAZA (“STRESS AND DURESS” TACTICS)

U posljednje vrijeme, koje je obilježeno stalno prisutnom strepnjom od novih terorističkih napada i nastojanjima za njihovim suzbijanjem, aktualne su rasprave o mogućim metodama i sredstvima globalne borbe protiv terorizma. Autorica rada osvrće se na sadržaj novinskog članka objavljenog krajem 2002. godine u Washington Postu, koji izvješćuje o tzv. “stress and duress” taktici primijenjivanoj od strane istražitelja u jednom američkom zarobljeničkom logoru u Afganistanu. Riječ je o uporabi sredstava i metoda koje bi, s obzirom na u članku opisanu brutalnost i mogući stupanj intenziteta duševnih i tjelesnih patnji zarobljenika, mogle predstavljati torturu u kaznenopravnom značenju te riječi. Rad sadrži i razmatranja nekih relevantnih međunarodnopravnih dokumenata i judikature, u kontekstu službene politike Sjedinjenih Američkih Država i niza navoda o teškim kršenjima međunarodnog humanitarnog prava od strane američkih državnih službi. Naposljetku, autorica upozorava na rizik i moguće kobne posljedice prihvatanja opisane prakse američkih tajnih službi kao općeprihvatljive, čime bi se širom otvorila vrata državnoj arbitrarnosti i nasilju.

O suvremenoj borbi protiv terorizma moguće je govoriti u kontekstu najnovijih globalnih nastojanja za suzbijanjem najpogubnijih oblika suvremenog terorizma, iako korijeni ove kompleksne društvene i kriminološke pojave sežu daleko u prošlost. Od kobnog 11. rujna 2001., dana zastrašujućih napada pripadnika al-Qaede na Sjedinjene Američke Države, kada se suvremeni terorizam prikazao u svom najstrašnijem obliku do tada, ponovno se intenzivirala zaokupljenost svjetske javnosti i vlada pojedinih država jednim problemom: Kako se suprotstaviti terorizmu?

Sustavna borba protiv terorizma zahtijeva stanovita ograničenja temeljnih ljudskih prava i sloboda, ponekad i u znatnim razmjerima. Ključno je pitanje: Koja se granica zadiranja u temeljna ljudska prava ne smije prijeći ni u kojem slučaju? Naime, iako će borba protiv terorizma često biti opravdanje i za drastična ograničenja ljudskih prava, neće biti moguće opravdati metode iznuđivanja

* Elizabeta Ivičević, znanstvena novakinja Pravnog fakulteta u Zagrebu

iskaza, ni radi prikupljanja informacija korisnih za razotkrivanje terorističkih skupina, ako te metode predstavljaju torturu.

U doba zahuktalog američkog rata protiv terorizma i očekivanog napada na Irak, krajem prošle godine, 26. prosinca 2002., u *Washington Postu* objavljen je članak dvoje novinara¹ koji je izazvao burne reakcije i brojne komentare u američkoj javnosti. Članak potanko izvješćuje o navodnim postupcima operativaca američke tajne službe i vojne policije prema zarobljenim osumnjičenim pripadnicima al-Qaede i Talibana u tajnom CIA-inom istražnom centru u američkoj zračnoj bazi Bagram u Afganistanu.

Taj je istražni centar u novinskom članku opisan kao “kup metalnih brodskih kontejnera u kojima su smješteni zarobljeni osumnjičeni pripadnici al-Qaede i talibanski zapovjednici”. Navodno, američki operativci prema zarobljenicima u tom kampu prakticiraju metode iznuđivanja iskaza kako bi došli do informacija koje bi mogle poslužiti za razotkrivanje terorističke mreže al-Qaede i njezinih pripadnika. Pritom zarobljenici koji pristaju na suradnju bivaju nagrađeni hranom i pićem te ispitivačima čije metode uključuju i “hinjeno prijateljstvo, poštovanje, kulturalnu osjetljivost, a u nekim slučajevima i novac”. Istovremeno, zarobljenici koji odbijaju suradnju s američkim istražiteljima podvrgavaju se metodama iznuđivanja iskaza, koje bi, s obzirom na opisanu brutalnost i mogući stupanj intenziteta duševnih i tjelesnih patnji zarobljenika, mogle predstavljati torturu u kaznenopravnom značenju te riječi.

Postupak slamanja otpora navodno provode pripadnici američkih specijalnih postrojbi, koji zarobljenike “premlaćuju i zatvaraju u skućene prostorije”. “Osumnjičeni teroristi s povezima preko očiju bivaju bacani u zid” ili pak satima moraju “stajati ili klečati, dok su im navučene crne kapuljače preko glava ili povezi natopljeni sprejem preko očiju”. “Ponekad se drže u teškim, bolnim položajima, uskraćuje im se san, uz 24-satno bombardiranje svjetlom, čime su podvrgnuti tzv. *stress and duress* tehnikama” slamanja otpora.

Koriste se i metode poput “lažne zastave”, koja uključuje stvaranje lažnog dekora kako bi se zarobljenika uvjerilo da se nalazi u nekoj zemlji poznatoj po brutalnosti, dok je zapravo još uvijek u rukama CIA-e. Navodno je raširena i praksa predaje, odnosno “izručenja zarobljenika stranim obavještajnim službama, čije je prakticiranje torture dokumentirala i vlada Sjedinjenih Američkih Država, kao i nezavisne organizacije za zaštitu ljudskih prava.”² Prilikom takvih

¹ Članak autora Dane Priest i Bartona Gellmana objavljen je u *Washington Postu* 26. prosinca 2002. pod naslovom *U. S. Decries Abuse but Defends Interrogations - “Stress and Duress” Tactics Used on Terrorism Suspects Held in Secret Overseas Facilities*. U ovom se tekstu koriste citati iz tog članka.

² Autori Priest i Gellman pozivaju se na neimenovane stručnjake upoznate sa CIA-inim metodama ispitivanja kao na izvor informacija.

izručenja zarobljenici bivaju “zapakirani za transport, začepljenih usta i s kapuljačama preko glava, privezani za nosila”. Pritom strane obavještajne službe,³ zajedno sa zarobljenicima, nerijetko preuzimaju i listu pitanja na koje isporučitelji očekuju odgovore. Američki službenici koji opravdavaju takva izručenja tvrde da “zarobljenike šalju u treće zemlje ne zbog njihovih prisilnih tehnika ispitivanja, već zbog njihovog kulturnog afiniteta prema zarobljenicima. Torturom se ionako dolazi do nepouzdanih informacija, jer ih daju očajne osobe samo kako bi zaustavile bol”.

Zaziranje od torture donedavno je bilo sastavni dio američke politike, koja je zbog primjene torture osuđivala ne samo režime u Iraku i Sjevernoj Koreji već i savezničke režime, primjerice one u Jordanu⁴ i Saudijskoj Arabiji. Bushova administracija i danas uporno poriče postojanje zarobljeničkih logora u kojima se zarobljenici drže neograničeno vrijeme bez podizanja optužnice i suđenja, kao i primjenu metoda dobivanja iskaza koje poprimaju obilježja torture. Službeno je stajalište da nema predaje zarobljenika stranim državama kako bi se tamo od njih iznudio iskaz torturom, već da je riječ o američkoj “suradnji u transferu osumnjičenika koje prijateljske države traže zbog optužbi za kaznena djela”. Doduše, petero američkih državnih službenika ustvrdilo je da “ponekad prijateljska država može biti pozvana da ‘želi’ nekoga koga smo mi uhvatili”.

Definicija torture u međunarodnopravnim dokumentima prilično je široka i neodređena, što izaziva poteškoće pri utvrđivanju je li određeno postupanje tortura ili ne. Tako primjerice Konvencija UN-a protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja iz 1984. godine nije razriješila važan problem tumačenja pojma torture, kao i njegovog razgraničenja od okrutnog, nečovječnog i ponižavajućeg postupanja. Konvencija, nadalje, izrijeком određuje da tortura ne uključuje bol ili patnju koja proizlazi iz zakonite kaznene sankcije, koja joj je inherentna ili popratna⁵.

³ Najčešće su to obavještajne službe zemalja poznatih po brutalnim sredstvima i metodama primjenjivanim prema zarobljenicima (primjerice obavještajne službe Jordana, Egipta i Maroka).

⁴ Prema izvješću američkog State Departmenta o ljudskim pravima iz 2001. godine, Jordan je poznat po metodi korištenja člana zarobljenikove obitelji kao sredstva iznuđivanja iskaza. “Navodno najčešće metode torture uključuju uskratu sna, premlaćivanje tabana, dugotrajno vješanje uz pomoć užadi u savijenim položajima i produženu samicu”.

⁵ Konvencija protiv torture i drugih načina okrutnog, nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja od 10. prosinca 1984., članak 1: “U ovoj Konvenciji izraz ‘tortura’ označuje svaki akt kojim se jednoj osobi namjerno nanosi bol ili teška tjelesna ili duševna patnja da bi se od te osobe ili neke druge osobe dobile obavijesti ili priznanja, ili da bi se ta osoba kaznila za djelo što ga je ona ili neka treća osoba počinila ili za čije je izvršenje osumnjičena, da bi se ta osoba zastrašila ili da bi se na nju izvršio pritisak, ili bilo zbog kojeg drugog razloga utemeljenog bilo na kojem obliku diskriminacije, ako ta bol ili te patnje nanosi službena osoba ili bilo koja druga osoba koja djeluje u službenom svojstvu ili na njezin poticaj ili s njezinim izričitim ili prešutnim pristankom. Taj se izraz ne odnosi na bol ili patnje koje su posljedica isključivo zakonitih

U ovom slučaju zanimljiva je i kazuistička judikatura Europskog suda za ljudska prava koja se odnosi na torturu, a posebice presuda iz 1978. u povodu tužbe Republike Irske protiv Ujedinjenog Kraljevstva, zbog postupaka primjenjivanih prema osumnjičenim pripadnicima Irske republikanske armije zatočenim na britanskom području⁶. Većina sudaca tog suda odlučila je da prisilno stajanje uza zid u teškim, bolnim položajima, pokrivanje glava kapuljačama, dugotrajno podvrgavanje jakoj buci, uskrata sna i smanjeni obroci⁷ ne predstavljaju torturu, već “samo” nečovječno i ponižavajuće postupanje, koje se od torture zapravo ne razlikuje u svojoj biti, nego samo po stupnju duševnih i tjelesnih patnji koje se nanose osobi podvrgnutoj takvim postupcima. Istina, takvo “kvantitativno” ili “stupnjevito” tumačenje torture ostavlja dovoljno mogućnosti za uporabu nasilja koje će, po svemu sudeći, moći izbjeći kvalifikaciju torture zahvaljujući svojem intenzitetu koji je teško mjerljiv prema nekom objektivnom i univerzalno primjenjivom kriteriju. No, nije samo tortura protivna međunarodnom pravu, već je to i svako postupanje koje se može kvalificirati kao nečovječno ili ponižavajuće. Stoga za povredu međunarodnog humanitarnog prava i nije presudna kvalifikacija određenog postupka prema zarobljenicima kao torture.

Točno je da američka vlada čitavo vrijeme ustraje na tvrdnji da poštuje svoje međunarodnopravne obveze, poglavito kada je riječ o međunarodnom humanitarnom pravu. Odgovorni vladini dužnosnici tvrde da je humanitarno pravo zajamčeno svim zarobljenicima i javno poriču navode o primjeni torture od strane američkih operativaca. Istovremeno, državni službenici za sigurnost, kroz svoje javne istupe, u više navrata opravdavaju uporabu nasilja prema zarobljenicima kao “pravednu i nužnu” kako bi se dobile važne informacije o terorističkoj mreži jer “ako ponekad ne povrijedite nečija ljudska prava, vjerojatno ne radite svoj posao”, kako je navodno ustvrdio jedan od američkih službenika zadužen za nadzor nad zarobljavanjem i transferom optuženih terorista. Štoviše, prema više američkih i europskih izvora, američki *due process* uopće se ne primjenjuje kada je riječ o osumnjičenim teroristima. Takvi navodi u proturječju su sa službenom državnom politikom bezuvjetnog poštovanja međunarodnog humanitarnog prava i potpiruju sumnje u istinitost službenih vladinih izvješća.

sankcija, neodvojivih od tih sankcija, ili koje te sankcije uzrokuju”. Krapac, D., Zakon o kaznenom postupku i drugi izvori hrvatskoga postupovnog prava, Narodne novine, 2002.

⁶ European Court of Human Rights, Judgment, Case of Ireland v. The United Kingdom, 00005310/71, 18. 1. 1978., para 96, para 162-168. <http://hudoc.echr.coe.int/Eng/Judgements.htm>

⁷ Postupci za koje je u ovom slučaju tužiteljica tvrdila da predstavljaju torturu uvelike nalikuju postupcima koje, navodno, američki operativci primjenjuju prema zarobljenim osumnjičenim pripadnicima Talibana i al-Quaede.

Ako su istiniti navodi o maltretiranju, vezivanju i bolnim položajima, uskraćama sna i hrane te izlaganju buci, očito je da postupci američkih istražitelja predstavljaju povredu međunarodnog humanitarnog prava, točnije članka 17. Treće ženevske konvencije iz 1949. godine⁸ koja se primjenjuje za vrijeme oružanih sukoba, a čije poštovanje jamči i američka vlada.⁹ No, problem je i u tome što Sjedinjene Američke Države zarobljenim ili predanim Talibanima i osumnjičenim pripadnicima al-Qaede zapravo uopće ne priznaju status ratnih zarobljenika, pa je samim time upitna i primjena pravila međunarodnog prava koja se odnose na zarobljenike.

Budući da je neovisnim međunarodnim humanitarnim organizacijama onemogućen pristup spornim centrima ili nazočnost opisanim “izručenjima” zarobljenika, čiji je čak i identitet tajan, teško je dokazati optužbe koje terete američku vladu, ali isto tako i provjeriti vjerodostojnost tvrdnji te iste vlade. Istovremeno, činjenica je da informacije o tretiranju zarobljenika u američkim centrima i njihovoj predaji zemljama poznatim po surovim metodama iznuđivanja iskaza dolaze od desetak očevidaca, pripadnika američke službe sigurnosti, kao i od nekoliko bivših djelatnika američke obavještajne službe, koji su, doduše anonimno, iznijeli svoja podudarna svjedočenja vjerujući da je to u javnom interesu.

Ako su izneseni navodi o američkom tretiranju stranih zarobljenika barem djelomično točni, izvjesno je da Sjedinjene Američke Države, pod parolom borbe protiv terorizma, krše neka od temeljnih načela humanitarnog prava čiju zaštitu formalno jamče. Pritom postoji velik rizik da se praksa američkih tajnih službi usvoji kao općeprihvatljiva, i to ne samo kada je riječ o terorizmu, čime bi se ušlo u krug arbitrarnosti i nasilja. S vremenom, ograničenja temeljnih ljudskih prava više ne bi pretpostavljala postojanje određenih formalnih uvjeta, čime bi se otvorio praktički neograničen prostor državnoj samovolji.

⁸ Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. kolovoza 1949., članak 17.: “Nad ratnim zarobljenicima ne smije se vršiti nikakvo fizičko ili mentalno mučenje niti ikakva prisila da bi se od njih dobile informacije bilo koje vrste. Zarobljenicima koji odbiju odgovarati ne smije se prijetiti, ne smiju se vrijeđati, niti mogu biti izloženi bilo kakvom neugodnom ili nepovoljnom postupku”. Ženevske konvencije za zaštitu žrtava rata iz 1949. i dopunski protokoli, Međunarodni odbor Crvenog križa, Odjel za promidžbu i suradnju, 2000.

⁹ U izjavi glasnogovornika Nacionalnog vijeća sigurnosti Sjedinjenih Američkih Država Seana McCormacka, iznijetoj u prosincu 2002., stoji: “Sjedinjene Američke Države prema neprijateljskim borcima koji se nalaze pod kontrolom vlade Sjedinjenih Američkih Država, gdje god bili držani, postupaju humano i u skladu s načelima Treće ženevske konvencije iz 1949. godine.”

Summary

THE AMERICAN FIGHT AGAINST TERRORISM AS JUSTIFICATION
FOR THE USE OF EXTORTION OF DEPOSITION METHODS
(“STRESS AND DURESS” TACTICS)

In the recent times of constant anxiety due to the threat of new terrorist attacks, and the increasing efforts to fight terrorism, various possible methods and means of fighting terrorism on a global level are being discussed. The author refers to a newspaper article published in the Washington Post at the end of 2002, which reports on the so-called “stress and duress” tactics used by investigators in one of the American prison camps in Afghanistan. The brutality and the degree of mental and physical pain inflicted on prisoners that is described could amount to the legal definition of torture. The article contains considerations of relevant legal documents and judicature in the context of US official policy and alleged breaches of international humanitarian law by US officials. Finally, the author highlights the risks and potentially dangerous consequences of considering such American secret service conduct as acceptable, since this would open the door to state arbitrariness and violence.